

УДК 371.147

**ІНДИВІДУАЛЬНИЙ СТИЛЬ УЧИТЕЛЯ І ПЕДАГОГІЧНА ВЗАЄМОДІЯ:
ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ**

І.М.Мельник

*кандидат педагогічних наук, доцент,**Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки*

У статті акцентовано увагу на взаємозв'язку індивідуального стилю діяльності вчителя як механізму впливу на учня та педагогічної взаємодії як характеру взаємовідносин у професійній діяльності.

Стверджується, що педагогічний вплив, педагогічна взаємодія безпосередньо корелюють із індивідуальним стилем педагога.

Стаття відбиває процес формування індивідуального стилю діяльності вчителя в процесі взаємодії зі студентами, а також структурні компоненти професійного навчання майбутнього учителя.

Ключові слова: *індивідуальний стиль педагога, педагогічна взаємодія, суб'єктний підхід, педагогічний вплив, взаємозв'язок.*

Серед стратегічних напрямів модернізації освіти, окреслених у нормативно-законодавчих документах, пріоритетним є пошук шляхів підвищення професійної підготовки вчителя.

В умовах сучасних акцентів на перевагах суб'єктного підходу до професійної підготовки педагога, які «вбачаються у стимулюванні процесів самовдосконалення, саморозвитку студента» [1, 93] актуальною є проблема формування індивідуального стилю майбутнього фахівця.

Ще Гіппократ казав, що людина є продуктом системи взаємин, які склалися в навколишньому світі. Суттєвою ж особливістю педагогічної праці є те, що вона з початку й до кінця є процесом взаємодії людей.

Розуміння індивідуального стилю є важливою умовою педагогічного впливу на учня, ключовим механізмом забезпечення активної взаємодії, дає підстави говорити про взаємозв'язок індивідуального стилю та педагогічної взаємодії.

У цьому контексті конструктивно видається позиція О.В.Гончар, «що модель взаємодії, закладена в навчальний процес, стає для студента прототипом взаємовідносин, що вибудовуються в професійній діяльності» [2, 49].

З'ясування суті індивідуального стилю, визначення форм та шляхів його формування можливе при детальному висвітленні взаємозв'язку індивідуального стилю та педагогічної взаємодії, змістовій характеристиці визначених понять.

Ретроспективний аналіз наукового доробку (Ю.Барабаш, О.Гура, І.Зязюн, Н.Кічук, І.Осадченко, Р.Позінкевич, Р.Пріма, Т.Сорокіна) дає можливість стверджувати такий важливий складник і ознаку професійної компетентності вчителя початкових класів, як індивідуальний стиль – систему способів і прийомів педагогічної взаємодії, спрямованих на ефективність освітньо-виховного процесу та формування особистості школяра. Індивідуальний стиль розглядається науковцями стосовно педагогічної діяльності вчителів різного профілю в контексті його професіоналізму (Ю.Барабаш, А.Войтович, О.Гура, Т.Сорокіна, О.Шпортун), у взаємозв'язку з інноваційною діяльністю (О.Кузнєцова, Л.Чердиченко), професійною компетентністю та іміджем учителя (Н.Кічук, Р.Ларіна, Р.Пріма).

Здебільшого дослідники схиляються до думки, що формування індивідуального стилю майбутнього педагога – процес тривалий у часі і складний за змістом, що це поняття взаємопов'язане з такими, як: імідж вчителя, стиль педагогічного спілкування, професіоналізм, професійна діяльність, педагогічна взаємодія. Зазначимо, обрана нами проблема більше досліджена в психологічному, ніж у педагогічному аспектах.

Мета статті – з'ясувати сутність взаємозв'язку індивідуального стилю та педагогічної взаємодії вчителя з позицій професіоналізму.

Вихідним у формуванні індивідуального стилю майбутнього педагога вважаємо розуміння його як багатоаспектного процесу взаємодії структурних складових підготовки майбутнього вчителя: теоретико-інформаційного, професійно-прикладного, дидактико-методичного.

Теоретико-інформаційна складова забезпечується теоретичним осмисленням змісту майбутньої професійної діяльності, засвоєнням та шляху теоретичної підготовки основних педагогічних категорій, кваліфікаційних вимог до вчителя свого фаху, пізнавальною діяльністю з

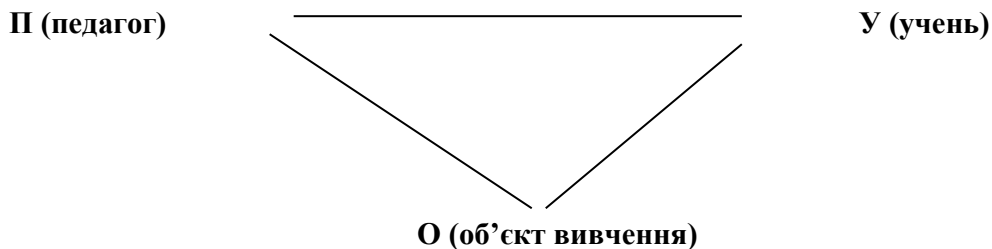
метою поглиблення знань та інформаційного поля майбутньої діяльності. Це передусім вивчення теоретичних навчальних дисциплін упродовж усіх років навчання.

Акцентуємо: суттєве значення має забезпечення наступності та послідовності у формуванні індивідуального стилю, яке власне реалізується в процесі теоретичного навчання й дидактико-методичного забезпечення, а в подальшому – професійно-прикладним (засвоєння знань на практичних заняттях, перевірка їх на практиці).

Дидактико-методична складова передбачає засвоєння технологій та методик навчання, а також створення портфоліо майбутнім учителем.

Професійно-прикладна складова уможливорює засвоєння професійних навичок під час практичних, лабораторних занять, самостійної, індивідуальної, науково-дослідної роботи та під час практик.

Водночас треба розглядати індивідуальний стиль у площині іншого виду педагогічної взаємодії, структурні компоненти якої ілюстративно представлено в О.Рудницької такою схемою [1, 79]:

Ми підтримуємо позицію дослідниці щодо взаємозв'язку визначених трьох типів взаємодії. Трансформація положень автора щодо нашого контексту дослідження дозволяє проілюструвати послідовність їх взаємодії таким чином:

- взаємодія П – О – педагог демонструє варіант взаємодії з об'єктом, який учень спостерігає (наприклад, пропонує власне виконання певної дії, читання вірша, оповідання тощо);

- взаємодія П – У – педагог залучає учня до спільної роботи з об'єктом, виявляє недоліки й коригує їх (наприклад, робота над художнім текстом, прикладами з математики чи вправами з мови тощо); при цьому вчитель пояснює незрозуміле учнями, виявляючи індивідуальний стиль поведінки;

- взаємодія У – О – учень демонструє набуті вміння самостійного оперування навчальним об'єктом (наприклад, читає вивчений вірш, переказує текст, виконує приклад з математики, розв'язує задачу).

У всіх видах взаємодії вчитель, безумовно, виявляє різні рівні й характер індивідуального стилю, реалізуючи різноманітні педагогічні впливи. Ступінь і характер педагогічного впливу залежить від рівня підготовки, умінь як учня, так і вчителя. Відтак, можна сказати, що педагогічний вплив зумовлює характер індивідуального стилю вчителя.

Адже вчитель може виступати в різних ролях: радника, консультанта, стимулятора дій чи організатора діяльності вихованців.

Цілком правомірним є розуміння індивідуального стилю педагога як вияв суб'єкт-суб'єктної взаємодії.

У численних психолого-педагогічних напрацюваннях підкреслюється, що взаємодія людини з іншою є особливим типом зв'язку, стосунків, які передбачають взаємний вплив сторін, зміни. Серед цих взаємодій особливе місце належить спілкуванню (специфічна форма суб'єкт-суб'єктної взаємодії) і спільної діяльності (специфічна форма суб'єкт-суб'єктної взаємодії). Між ними існують певні зв'язки: спілкування є й атрибутом діяльності, й самостійною цінністю (Ю.Г.Барабаш, В.О.Кан-Калик, Л.О.Кияшко, О.І.Кіліченко, О.С.Муратов, Р.О.Позінкевич).

Суб'єкт-суб'єктна взаємодія (спілкування в широкому розумінні) включає в себе комунікацію як обмін інформацією (спілкування у вузькому розумінні), взаємодію як обмін діями і сприймання на основі його один одного. Комунікація на основі певної сумісної діяльності передбачає, що досягнуте взаєморозуміння реалізується в нових сумісних зусиллях (В.В.Краєвський, І.Я.Лернер).

На нашу думку, суттєво уточнює і доповнює розуміння специфіки та змістової сутності індивідуального стилю педагога осмислення змісту поняття «педагогічна взаємодія».

Педагогічна взаємодія – систематичне постійне здійснення комунікативних дій вчителя, що мають на меті викликати відповідну реакцію з боку учня. Водночас це і взаємодія, спрямована на самого учня, причому викликана реакція спонукає в свою чергу реакцію взаємодіючого (Я.Л.Коломінський, А.Р.Мудрик). Відомо, що в авторитарній парадигмі взаємодія трактувалася як педагогічний вплив педагога на учня, як зумовленість та поява поведінки дитини під впливом активних дій дорослого, а також як готовність прийняти виховуючий вплив дорослого (вихованість). Якщо педагогіка минулого базувалася на принципі активного (швидше командного) і одностороннього впливу, то сучасна педагогіка будується на принципі сумісної ціннісної діяльності, що передбачає мистецьке створення педагогічних ситуацій розвитку. Взаємодія завжди демократична і базується на прийнятті індивідуальних інтересів партнера.

Особливістю педагогічної діяльності є те, що її предметом є людина з притаманною власною активністю, тому вона не може бути нічим іншим, як взаємодією, хоча й має часто асиметричний характер.

Педагогічний потенціал педагогічної взаємодії відкриває широкі перспективи для вдосконалення всієї системи освіти, для поглиблення професіоналізму, для формування нової концепції взаємодії «учителя і учня» в цілому.

У межах цієї взаємодії між двома сторонами педагогічної діяльності складаються певні стосунки. Вони можуть бути у вигляді співпраці, уваги, співробітництва, а можуть бути як диктант, домінування, вимоги, тобто авторитарними стосунками [4].

У педагогічному плані «взаємодія» визначає існування освітніх та виховних процесів, з нею пов'язані цілі і зміст, методи і форми педагогічної діяльності, мотиви поведінки і рушійні сили педагогічного процесу (В.Кан-Калик, Т.Д.Кирилова, А.К.Маркова).

Здатність до педагогічної взаємодії означає універсальну особливість педагога, характерну для виконання його функцій в педагогічному процесі, що дозволяє впливати на інших людей у спільній діяльності, забезпечити досягнення бажаних результатів, комфортність педагогічного процесу.

Процес взаємодії – це цілеспрямований взаємообмін і взаємозбагачення суттю діяльності, досвідом, емоціями, установками, різними позиціями [4; 6].

Зміст навчальної діяльності вимагає активної участі учнів, оскільки передбачає творчу переробку отриманої інформації з метою глибшого її засвоєння. Розглядаючи освіту як процес прилучення до соціокультурної діяльності, оволодіння її змістом та способами, науковці все більше схиляються до розуміння педагогічного процесу як спільної продуктивної діяльності педагога й учня. В педагогіку введені такі поняття як «педагогічна взаємодія» і «дидактична взаємодія», в яких головна ідея зводиться до того, що процес виховання і навчання не є механічною сумою впливу виховання на активність вихованця. Педагогічна взаємодія включає в себе правильне співвідношення як педагогічного впливу, так і його активного сприймання, власну активність вихованця, що виявляється у відповідному впливі на самого себе і вчителя-вихователя.

За визначенням О.І.Кіліченко «педагогічна взаємодія» (як вид соціальної взаємодії) є основним способом реалізації педагогічного процесу, що відображає взаємну активність та взаємозумовленість дій педагога й учнів, з обов'язковим виникненням зворотного зв'язку і самостійного взаємовпливу суб'єктів, що виявляється у самовихованні і самонавчанні» [6, 10]. Ми підтримуємо думку автора, що ефектом взаємодії, її внутрішніми сторонами є педагогічний вплив і співпраця (співробітництво) вчителя й учнів. Педагогічна взаємодія опосередкована педагогічним спілкуванням.

Характер вияву активності вчителя й учня в навчальній і позанавчальній діяльності може бути різним, тому спостерігаються різні варіанти взаємодії. У контексті проблеми педагогічної взаємодії гостро постає питання про те, що є провідним у взаємодії: зовнішні стимули чи внутрішні умови? Стосовно цього наявні три позиції. Згідно з першою провідна роль у взаємодії належить зовнішнім впливам, у другій підкреслюється й ототожнюється значення внутрішніх та зовнішніх впливів, за третьою – у взаємодії стверджується активність розвиваючої особистості.

Спостереження за практикою засвідчують, що вчителі початкових класів в організації навчально-виховного процесу найчастіше використовують спосіб впливу, а не спосіб взаємодії з учнями, хоча усвідомлюють необхідність змінити спосіб організації педагогічного процесу (О.І.Кіліченко).

Визнання учня головною особистістю всього освітнього процесу відповідно до концепції особистісно орієнтованого підходу кардинально змінює характер взаємодії, де вчитель переносить своє «Я» у свідомість, почуття й волю дитини, долучаючи її до своїх інтересів та цінностей, досягаючи у цьому успіху. Ефективною є така діяльність, за якої педагог передає іншим свою індивідуальність у процесі взаємодії як одній з форм спілкування, побудованої на основі співучасті, співпраці вчителя й учнів, взаємоповаги, співпереживання.

Правомірним є судження О.І.Кіліченко щодо функціонування педагогічної взаємодії. Підтримуємо її думку стосовно зовнішніх і внутрішніх функцій, що регулюються чинниками, пов'язаними з навчально-виховним процесом, особливостями спілкування і стосунками між учителем та вихованцями, моральними і правовими нормами, властивостями педагога та учнів.

У педагогіці відомі підходи до проектування педагогічної взаємодії з орієнтацією учнів на ціннісні особистісні установки, комунікацію творчого характеру, методика включення школярів у ситуації спільної діяльності, де проектується спільний пошук вирішення творчих завдань, звіт у групі про особистісний внесок у загальні досягнення, спілкування на основі пошуку особистісного змісту діяльності в різних навчально-виховних ситуаціях [6].

Узагальнення різних підходів до досліджень педагогічної взаємодії уможливорює схематичне виділення двох основних напрямів його проектування в індивідуальній діяльності кожного педагога: перший – «суб'єкт – учитель – суб'єкт – учень»; другий – «суб'єкт – педагог – об'єкт – учень». Якщо в першому випадку мається на увазі лише взаємодія, то в другому – вплив на учня в педагогічному процесі.

Перший напрям пов'язують з особливостями, цілями, мотивами, позиціями, інтересами партнерів, взаємодією і спілкуванням, обмін ними у ході спільної діяльності. Водночас в освітньому процесі більшість ситуацій проектується за другим напрямом, тобто педагоги враховують індивідуальні особливості дітей, їх інтереси та мотивацію, стимулюють до розвитку, однак частіше виконують це самі, без включення учнів у проектування їх взаємодії з педагогами, іншими учасниками освіти, освітнього середовища, власного розвитку.

Аспекти спрямованості індивідуального стилю вчителя початкових класів на ситуації взаємодії передбачають проектувати умови, що сприяють:

- активному включенню всіх учасників освітніх процесів у обговорення й виконання дій при прийнятті рішень на різних етапах організації взаємодії;
- дослідницькій позиції всіх суб'єктів освіти;
- об'єктивізації поведінки, що передбачає отримання постійного зворотного зв'язку;
- партнерському спілкуванню, що означає визнання і прийняття цінності особистості кожного, його думки, інтересів, особливостей прагнень, перспектив особистісного росту.

Акцентуємо: ефективність індивідуального стилю педагога визначається позитивним баченням учня, прагненням до взаємодії, спрямованою на співпрацю, на доброзичливу підтримку розвитку внутрішніх сил школяра і надання йому можливостей вибору та прийняття відповідальності за свої дії.

Таким чином, теоретичне узагальнення наукових джерел засвідчує взаємозв'язок індивідуального стилю професійної діяльності вчителя початкових класів і педагогічної взаємодії, зміст, характер і види якої дають можливість глибше схарактеризувати і власне індивідуальний стиль педагога. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні механізмів та чинників впливу на формування індивідуального стилю майбутнього вчителя початкових класів в умовах освітнього середовища ВНЗ.

1. Кічук Н. В. Особистісно-професійне становлення конкурентоспроможного вчителя початкових класів: деякі аспекти проблеми / Надія Василівна Кічук // Науковий вісник Кримського гуманітарного університету. Серія Педагогіка. – Вип. 2. – Ч. 1. – Ялта, 2013. – С. 89-94.
2. Гончар О. В. Взаємодія між суб'єктами навчально-виховного процесу як основа освітнього коучінгу / О. В. Гончар // Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. – Серія Педагогічні науки. – Вип. 2. – 2012. – С. 45-51.
3. Рудницька О. П. Педагогіка загальна та мистецька : Навчальний посібник / Оксана Петрівна Рудницька. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2005. – 360 с.
4. Мельник І. М., Семенюк М. П. Організаційно-керівна діяльність вчителя початкових класів : Навчально-методичний посібник / Ірина Миколаївна Мельник, Марія Панасівна Семенюк. – Луцьк : ПП Іванюк В.П., 2008. – 142 с.
5. Кан-Калик В. А. Учителю о педагогическом общении / В. А. Кан-Калик. – М. : Просвещение, 1987. – 192 с.

6. Кіліченко О. І. Підготовка студентів до педагогічної взаємодії з учнями молодшого шкільного віку : методичні рекомендації / Оксана Іванівна Кіліченко. – Івано-Франківськ, 1996. – 26 с.

Мельник И. Н. Индивидуальный стиль учителя и педагогическое взаимодействие: теоретический аспект.

В статье акцентируется внимание на взаимосвязи индивидуального стиля деятельности учителя как механизма влияния на учащегося и педагогического взаимодействия как характера взаимоотношений в профессиональной деятельности.

Утверждается, что педагогическое влияние, педагогическое взаимодействие непосредственно коррелируют с индивидуальным стилем педагога.

Статья отображает процесс формирования индивидуального стиля деятельности учителя в процессе взаимодействия со студентами, а также структурные компоненты профессионального обучения будущего учителя.

Ключевые слова: индивидуальный стиль педагога, педагогическое взаимодействие, субъективный подход, педагогическое влияние, взаимосвязь.

Melnyk I. M. The individual style of a teacher and pedagogical team-work: the theoretical aspect.

The main accent in this article has been made on the interconnection between teacher`s individual style of activity as a way of his influence upon the pupil and the pedagogical interaction as a type of mutual relations in the professional activity.

The article describes the process of formation of an individual style of a future teacher as a multifold process of interaction of structural components of teacher training.

Key words: teacher`s individual style, pedagogical interaction, subjective approach, pedagogical influence, interconnection.